

STŘEDOVĚKÉ MEČE V ČESKÝCH ZEMÍCH

Meč jako technologický, kulturněhistorický
a archeologický fenomén

Petr Žákovský
Patrick Bárta
Jiří Hošek

Archeologický ústav
AV ČR, Brno

Kniha byla vydána za finanční podpory Akademie věd České republiky.

Kniha vznikla s Institucionální podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68081758 – Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Recenzenti:

dr Arkadiusz Michalak

PhDr. Jan Musil

© Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., a autoři

Autoři: Petr Žákovský, Patrick Bárta, Jiří Hošek

ISBN 978-80-7524-078-1 (print)

ISBN 978-80-7524-079-8 (online ; pdf)

DOI: 10.47382/arub2023-08

STŘEDOVĚKÉ MEČE V ČESKÝCH ZEMÍCH

Meč jako technologický, kulturněhistorický
a archeologický fenomén

Petr Žákovský
Patrick Bárta
Jiří Hošek

OBSAH

•	Úvod	5
1	Základní výzkumné metody přispívající ke komplexnímu poznání středověkých mečů	7
2	Stručný přehled vývoje meče ve střední Evropě do poloviny 16. století	17
3	Praktická funkce meče ve středověké a raně novověké společnosti českých zemí	41
4	Stručný nástin technologií výroby železných mečů do poloviny 16. století	55
5	Značení mečů v období vrcholného středověku až raného novověku a jejich výpověď k původu zbraní	67
6	Meč ve vrcholně středověké až raně novověké společnosti v českých zemích a jeho symbolické funkce	105
•	Závěr	127
•	Summary: Medieval swords in the Czech lands	128
•	The sword as a technological, cultural, historical and archaeological phenomenon	128
•	Výběrová bibliografie a citovaná literatura	130

ÚVOD

Zbraně obecně, mezi nimi i meče, jsou historicky atraktivním fenoménem vzbuzujícím zájem velké části zejména mužské populace. Speciálně v našich zemích je tento fakt navíc umocněn tím, že právě končící a přes tři dekády trávající období historicky mimořádné stability a bezpečnosti v Evropě daly vyrůst generaci mužů, která nemá žádnou přímou zkušenost s reálnou povinnou službou v armádě (včetně autorů této publikace) a svůj zájem o vojenství realizuje kromě tematické četby a sledování filmů především prostřednictvím nepřeborného množství historických spolků věnujících se formou „reenactment“ armádám a válečnictvím všech možných období od starověku až po moderní konflikty. V rámci tohoto obecně přirozeného zájmu o válečnictví jako takové mají právě meče ve veřejném povědomí aureolu symbolu poukazujícího na středověké elitní válečníky – rytíře, kteří jsou v našem kulturním povědomí mj. nositeli intuitivně cítěných ideálů, jako je odvaha, čest či ochrana slabších. Tento romantizující pohled je přitom v neustálém rozporu s protichůdným, a snad i reálnějším chápáním zbraní především jako symbolu násilí a zmaru.

Předkládaná publikace je pokusem o co možná neobjektivnější posouzení tohoto fenoménu na základě studia hmotných, písemných i ikonografických pramenů pocházejících z území dnešní České republiky zasazeného do celoevropského kontextu. Je tak vlastně stručným přetlumočením části rozsáhlé odborné trilogie, která vznikla

v posledních letech jako výsledek projektu podpořeného Grantovou agenturou České republiky pod názvem *Ninth to Mid-Sixteenth Century Swords from the Czech Republic in their European Context* (č. projektu P405/12/2289). Cílem této knihy je zejména předložit veřejnosti v popularizované formě některé vybrané výsledky tohoto grantového projektu, přičemž hlavní důraz byl kladen na poznatky získané při studiu vrcholně středověkých až raně novověkých mečů. Je to především pohled morfologický, který ukáže středověký meč jako výslednici dlouhého vývoje sahajícího až do pravěku s hledáním optimálního tvaru, délky, hmotnosti a vyvážení a který souvisí s použitím meče jako zbraně. Nepřekvapí, že tyto technické parametry byly přímo navázané na dynamicky se proměňující taktiku boje v jednotlivých dějinných obdobích. Velmi důležitým aspektem je v publikaci i pohled výrobně technologický věnující se materiálu čepelí mečů a jeho často velmi komplikovanému zpracování. Tyto skutečnosti měly závažný vliv nejen na kvalitu každého meče, ale i na jeho reálnou hodnotu a potom přeneseně i na jeho chápání jako předmětu ukazujícího společenské postavení majitele. Nahlédneme také do podnes ne zcela probádaného tajemného světa nápisů a značek umístěných na čepelích mečů a odhalíme jejich možnou výpovědní hodnotu. Pozornost je věnována také různým historickým funkcím meče jako symbolického předmětu – tento jediný aspekt si tato zbraň udržela i přes dílčí proměny v jistém smyslu až do dnešních dní.

A large, stylized orange number '1' is positioned in the top right corner of the page. The background is a vibrant blue with a bokeh effect of out-of-focus orange and yellow light spots, creating a dynamic and energetic atmosphere.

1

ZÁKLADNÍ VÝZKUMNÉ METODY PŘÍSPÍVAJÍCÍ KE KOMPLEXNÍMU POZNÁNÍ STŘEDOVĚKÝCH MEČŮ

Na středověké meče, jež ve své době představovaly jedny z nejúčinnějších a rovněž technologicky nejvyspělejších zbraní, lze nahlížet z celé řady úhlů pohledu, které nám pak ve vzájemné kombinaci poskytují komplexní a plastický obraz jak o nich samotných, tak o jejich významu pro tehdejší společnost. Jelikož meče z období 11. až první poloviny 16. století známe převážně díky archeologickým nálezům, lze při jejich studiu využít řadu tradičních archeologických metod. V dané souvislosti jsme však při studiu materiálu z území České republiky, byť obecně to platí pro celý evropský kontinent, poněkud limitováni skutečností, že většinu těchto mečů představují náhodně nalezené exempláře, ke kterým bližší údaje o nálezových okolnostech zpravidla postrádáme (obr. 1–2). V takových případech jsme pak odkázáni na tradiční, byť v řadě detailů poněkud problematickou typologicko-chronologickou analýzu. Jedná se o metodu relativního datování založenou na sledování formálních struktur v souborech jednotlivých druhů artefaktů, z nichž některé odrážejí jejich vývoj v čase. Na základě této metody jsme schopni jednotlivé náhodné nálezy mečů rámcově datovat a sledovat jejich

hypotetický vývoj. Tato metoda má ale jisté limity a lze ji využívat pouze jako jeden z nástrojů ke komplexnímu poznání artefaktů. K upřesnění datace jednotlivých typů mečů pak lze využít, v našem prostředí bohužel jen ve zcela ojedinělých případech, i poznatky získané v souvislosti s nálezy mečů při profesionálně vedených archeologických výzkumech (obr. 3–4). Zde lze aplikovat další z metod relativního datování, která je založena na nauce o vrstvách zemského povrchu převzaté z geologie. Podle stratigrafie totiž v obecné rovině platí, že níže položená vrstva v rámci jednotlivých souvrství je zpravidla starší než vrstva nad ní. To nám v konečném důsledku dovoluje určování vzájemného chronologického vztahu jednotlivých objektů a archeologických struktur.

Díky těmto metodám je pak badatel schopný v základní rovině jednotlivé nálezy mečů rámcově datovat a při znalosti nálezových okolností či alespoň přesnějšího místa nálezu pak vyslovit i určité hypotézy o důvodech, proč se jednotlivé exempláře dostaly do země či do místa svého pozdějšího nálezů apod. Ve zcela výjimečných případech lze dokonce některé meče spojit s konkrétní historickou

1 | Nález románského meče *in situ* u zaniklé komunikace na katastru Hoštice na Kroměřížsku (podle Žákovský et al. 2020a, obr. 1)

2 | Preparace nálezu dlouhého meče z přelomu 14. a 15. století ze Ždánického lesa pracovníky Muzea Vyškovska (foto L. Vrána; viz. Žákovský et al. 2020b)

STŘEDOVĚKÉ MEČE V ČESKÝCH ZEMÍCH

Meč jako technologický, kulturněhistorický
a archeologický fenomén

Autoři: Petr Žákovský, Patrick Bárta (Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.),
Jiří Hošek (Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.)

Odpovědný redaktor: Balázs Komoróczy

Redakce: Martina Kudlíková, Pavla Růžičková

Jazyková a technická korektura: Martina Kudlíková, Kateřina Havelková Štěpančíková

Resumé a proofreading: Klára Matulová, Paul Simpson

Obálka a sazba: Pavla Růžičková

Tisk: Azu design, s. r. o., Bayerova 806/40, 602 00 Brno

První vydání

Náklad: 500 ks

Vydal Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Čechyňská 363/19, 602 00 Brno

www.arub.cz

Brno 2023

ISBN 978-80-7524-078-1 (print)

ISBN 978-80-7524-079-8 (online ; pdf)

DOI: 10.47382/arub2023-08